

ИНТЕГРАЛНА ОДРЖИВОСТ КАО БАЗИЧНИ ПРЕДУСЛОВ (УРБО)ИНОВАЦИЈА

INTEGRAL SUSTAINABILITY AS A BASIC (FUNDAMENTAL) REQUIREMENT FOR (URBAN) INNOVATION

Марија Лалошевић *, Слободан Покрајац **, Марко Милош ***

рад примљен: децембра 2013, рад прихваћен: децембра 2013.

Апстракт

Аутори сматрају да не постоји алтернатива за одрживи развој и расправљају о тези да је одрживост данас кључни покретач иновација, али и њен неопходан базични предуслов. У овом раду се о одрживости говори као о концепту који је изнад свега, са еколошком, економском, социјалном и културном димензијом. Циљ рада је да се одрживост схвати као основни развојни принцип и кључно мерило функционисања и развоја градова у будућности. Рад проучава смисао иновативних процеса, одрживост и иновације у урбанистичком планирању, иновативне приступе одрживом урбаном развоју, иницијативе у урбаној одрживости, кључне елементе имплементације, модалитете обезбеђивања финансијских ресурса одрживим пројектима од јавног интереса, као и области у којима се може тежити иновацијама у урбанистичком планирању, са ослонцем на примере добре праксе реализованих мултисекторских одрживих пројеката. У ширем смислу, циљ овог рада је наглашавање потребе да се: промовише хумана оријентација концепта урбаног развоја; урбани развој истрајно усмерава у правцу „зелене“ оријентисаности; примењују иновативне и паметне технологије у управљању савременим градовима; промовише учешће јавности и мултисекторских политика у урбаном развоју и подстици и стимулишу одрживе (урбо)иновације.

Кључне речи: одрживост, иновације, урбане иновације, урбанистичко планирање, мултисекторске политике

Abstract

The authors are of the opinion that there is no alternative to sustainable development, and discuss on thesis that sustainability is now a key driver of innovation, but also its essential requirement. This paper discusses the sustainability as a concept that has, above all, the environmental, economic, social and cultural dimension. The aim of the study was to understand sustainability as a fundamental development principle and key benchmark in organisation and development of cities in the future. This paper explores the meaning of innovation processes, sustainability and innovation in urban planning, innovative approaches to sustainable urban development, initiatives in urban sustainability, the key elements of the implementation, modalities of providing financial resources for sustainable projects of public interest, as well as identification of areas suitable for innovation in urban planning, relying on the good practices implemented through multi-sector sustainable projects. In a broader sense, the objective of this paper is to emphasize the need: to promote concept of human dimension in urban development, to direct continual urban development towards "green" orientation, to implement innovative and smart technologies in the management of modern cities; to promote public participation and multi-sectoral policies in urban development, and to encourage and stimulate sustainable (urban) innovation.

Keywords: sustainability, innovation, urban innovation, urban planning, multi-sectoral policy.

* Марија Лалошевић, дипл.инж.архитектуре

Урбанистички завод Београд

marija.lalosevic@urbel.com

** проф. др Слободан Покрајац

Универзитет у Београду – Машински факултет

spokrajac@mas.bg.ac.rs

*** в.проф. др Марко Милош

Универзитет у Београду, – Машински факултет

mmilos@mas.bg.ac.rs

Увод

Интензивирање урбанизације у свету и њен утицај на климатске промене чини одрживи развој градова једним од главних изазова и приоритета 21. века. Неадекватно ширење урбанизације може имати негативан утицај на животну средину и драматичне социјалне и економске последице, док добро дизајниран урбани развој потенцијално промовише очување глобалног јавног добра кроз значајан економски ниво у редукцији емисије гасова са ефектом стаклене баште и превенцију потешкоћа мобилности и приступа јавним сервисима.

Урбани раст треба да буде контролисан и подржан. Развијене земље промовишу интегрисани приступ подршке одрживом урбаном развоју, где локални актери, укључујући и локалне самоуправе, имају кључну улогу у креирању политика одрживог развоја.

Последњих деценија развијају се мере за сузбијање последица климатских промена и за прилагођавање насталим променама кроз мноштво пројеката који теже да пруже иновативне и флексибилне одговоре. Размена искустава, најбољих пракси, практичних решења и стратегија међу градовима, регионима и земљама посебно је важна.

Ови алати и праксе односе се на различите области одрживог урбаног развоја: квалитет ваздуха, управљање чврстим отпадом, воду и канализацију, саобраћајне системе, енергетску ефикасност и обновљиве изворе енергије. Да би био одржив, урбани развој мора се базирати на: (1) усклађивању секторских политика, (2) дијалогу главних актера („multi-stakeholder dialogue“), како током фазе концептуализације пројеката, тако и током фазе њиховог спровођења (мониторинг и евалуација), (3) социјалном и економском инклузивном приступу.

Урбане иновације на локалном нивоу

Иновације се често идентификују са новим технологијама које се развијају у приватним компанијама као визионарске идеје које стварају генијални појединци. Али до иновације исто тако може да дође и на нивоу локалне администрације и јавног сектора. Према Лендрију (Landry 2000), текуће расправе о креативним градовима и креативној „класи“ наглашавају урбане иновације као „темеље успеха у глобалној конкуренцији између градова“.

Иновације повезане са локалном управом могу се категоризовати као социјалне и културне, политичке и административне, економске и финансијске, технолошке, просторне и физичке иновације. Према Перлмену (Perlman 1990), „одржива иновација на локалном нивоу је друштвено праведна, еколошки одржива и културно преносива, као и политички партиципативна“.

Иновативне активности – са становишта институција, заједнице или правног система – засноване су на новим перспективама или решењима заједничких проблема. Иновације подразумевају имагинативне скокове способне да превазиђу постојећу праксу.

Како је важно да градови повећавају своју атрактивност, конкурентност и квалитет живота, тако се дефиниција иновације шири, па можемо рећи да је *иновација остваривање неке нове идеје у реалној, конкретној пракси, једнако у комерцијалној или јавној и непрофитној сфери.*

Посматрањем неких од „идеалних случајева“ одрживих и иновативних градова, заснованих на најбољим праксама и иновацијама у неколико тематских области, може се закључити да постоји тенденција појављивања најбољих пракси у специфичним подручјима – у великом степену око тема као што су саобраћај, одлагање отпада или енергија и друго, као и да постоји тенденција стварања кластера око специфичних географских локација (нпр. Баден Витенберг и Емилија Романа, које су већ добро познате по иновацијама у другим сферама, као што је индустријски развој).

Од појединачне ка вишеструкој одрживости

Иако се на локалном нивоу одрживост и даље најчешће тумачи еколошки, расте свест да су социјална и економска одрживост интегрални делови развоја одрживог друштва. У Европи има врло мало реализованих пројеката који указују на вишедимензиони приступ у постизању одрживости, као што су:

- Картије ан Крис, Белгија (Quartiers en Crise, Belgium)
- Кем-Торнио, Финска (Kemi-Tornio, Finland)
- Дуисбург-Маркслох, Немачка (Duisburg-Marxloh, Germany)
- Фрајбург, Форум Вобан, Немачка (Freiburg, Forum Vauban, Germany)
- Осло, Стари град, Норвешка (Oslo, Old Town, Norway)
- Хамарби Сјостад, Стокхолм, Шведска (Hammarby Sjöstad, Stockholm, Sweden)
- Насеље Западна Лука, Малме, Шведска (Western Harbour, Malme, Sweden).

Из ових студија случајева може се закључити да постоји неколико кључних корака које градови треба да предузму да би произвели **вишедимензионалну политику одрживости**: обезбедити да појам интегралне одрживости буде део организационе праксе; анализирати све аспекте дешавања у некој градској области да би се проценило како сваки од њих доприноси одрживости; развијати „видљиве“ програме који решавају проблем везан за чињеницу да одрживост обично није очигледно јасна и мерљива.

Јавно – приватно партнерство као модалитет обезбеђивања финансијске подршке одрживим пројектима од јавног интереса

Данас локалне и државне власти увиђају да расположива енергетска, саобраћајна и друга урбана инфраструктура нису у стању да „сервисирају“ брзорастућу урбану популацију и њено ширење. Поред тога, схватају да њихова ограничена финансијска средства нису довољна да покрију неопходно

ширење ових јавних услуга, а ретке су локалне и државне управе које имају такву снагу да успешно финансирају своје јавне пројекте. Приходи локалних власти не пружају могућност задовољења тих потреба, а званичне развојне помоћи нису довољне да надоместе недостатак новца. У том контексту, потребни су алтернативни извори финансирања и подршке. Једна од највећих шанси је укључивање приватног сектора, путем јавно – приватних партнерстава.

Јавно – приватно партнерство – ЈПП (PPP – Public Private Partnership, или у свету све више у употреби P3 Projects или P3s) је облик сарадње органа државне или локалне власти и приватних актера/инвеститора, а у циљу задовољавања неке јавне потребе. ЈПП је један од најуспешнијих механизма којим се уређују градови и остварују пројекти од општег јавног интереса.

Кроз ЈПП, предности приватног сектора – иновације, приступ финансијама, познавање технологије, ефикасност менаџерског и предузетничког духа – комбинују се са друштвеном одговорношћу, еколошком свешћу и знањима јавног сектора у напорима да се реше проблеми. У градовима широм света, приватне фирме показале су своју способност у побољшању функционисања инфраструктурних услуга и сервиса. У поменутом смислу, потреба за укључивањем приватног сектора у развој је неспорна, а ван сваке сумње је да он може обезбедити бољитак и бенефит у одрживим развојним пројектима. Јер, одрживи развој градова и у тешким финансијским тренуцима по државну и локалну власт увек мора бити тежња и циљ.

Могућности за иновације у урбанистичком планирању

Да би се остварила позитивна промена из изазова са којима се данас суочавамо, конвенционални приступ планирању мора бити осавремењен. Надаље, набројано је неколико области у којима се може тежити иновацијама у урбанистичком планирању:

- Планови не могу бити стратешки ако су скуп нејасних претпоставки, одвојених од реалних проблема које је неопходно решавати константно из дана у дан. Планерски предлози којима недостаје визија лако се заборављају, у складу са променама везаним за „политичке“ циклусе. План који препознаје праве проблеме, а урађен, како са дугорочном перспективом тако и са добро осмишљеном фазном реализацијом, створиће услове да се реализује до свог пуног потенцијала. Треба бити храбар и способан за креирање „мантре“ која ће градовима омогућити натпросечне перформансе и иновативност.
- Неслагање између брзине урбаног развоја и онога што конвенционални процес планирања може да подржи је честа пракса. Инсистирање да се потпуно детаљно контролишу целокупан процес и решења може да доведе до деценијског трајања планирања. Када се овакав приступ примењује, планови постају застарели и пре него што се заврше и постану важећи, и стога нису

актуелни и корисни за решавање проблема којима су намењени. Размишљање о имплементацији од самог почетка планирања може да омогући предвиђање могућих препрека у раној фази, чиме се обезбеђује да процес планирања много краће траје. Препознавањем носиоца имплементације кроз све стратешке фазе може се превазићи јаз између планова и спровођења, и тиме остварити ефикасност у целокупном процесу.

- Дугорочни трошкови везани за креирање политике се често превиђају, а посебно трошкови намењени функционисању и одржавању који, у неким градовима, могу бити тежак финансијски терет. Јасна слика урбаног циклуса трајања (трошкови улаза и излаза) треба да буде део планирања. Осим тога, планирањем треба створити вредност која ће омогућити надокнаду уложених ресурса, макар делимично. Реалном проценом потребно је установити како се кораци могу најбоље фазно одвијати, а да се успостави равнотежа општег добра и здравих трошкова, и која фаза ће морати да се финансира из екстерних извора. Евалуација резултата у процесу такође је веома важна, као и прилагодљивост евентуалним променама.
- За град, урбанистичко планирање треба да је пут ка жељеној будућности. Међутим, непостојање правног оквира може представљати препреку у реализацији планова, тиме доводећи кредибилитет градова у питање. Градови који су имали велики успех у планирању имају прогресивне законе којима су планови правно обавезујући документи који се морају примењивати – чиме се стварају поуздани услови за развој.
- Решење за сложене урбане изазове неће доћи из једног начина размишљања или из само једног сектора. Пројекти којима се врше трансформације захтевају холистички начин размишљања у циљу превазилажења препрека у управљању и фрагментираниости корака. Градови који кроз промену система и понашања промовишу политику интеграције и усклађен тимски рад обезбеђују стратегију урбаног развоја, секторског планирања и потреба људи, и међусобно се подржавају. Сваки случај успешног планирања у последњих неколико деценија има једну заједничку ствар: успешну и ефикасну усклађеност различитих сектора.

Закључна разматрања

- О великим урбанистичким идејама, иновацијама и визијама, и о томе шта неко подручје, урбанистичку целину или град, чини великим, значајним, памтљивим и иновативним, пуно се расправља. По неким ауторима, одговори су концептуални, на пример, обезбеђење еколошке одрживости и густине становања, док друга „струја“ велике пројекте у настајању посматра кроз „способност, маштовитост, разноврсност и виталност.“ (Сл. 1, 2, 3).
- Вредновање случајева из праксе може бити везано за: планске процесе, организацију планирања или производе планирања – планска решења; исходе урбанистичких планова са становишта иновација; новине метода, квалитет резултата, значај резултата и преносивост метода.
- Иницијативе које имају улогу у урбаној одрживости су најпре иницијативе у области животне средине, потом економске иницијативе, друштвене иницијативе и иницијативе у култури (Сл. 4, 5, 6,7).
- Интеграције и баланс међусекторских политика од кључног су значаја и морају бити подржани од стране локалних власти и грађана.

- Поставља се и питање: до које мере микроинтервенције ефективно делују на промене макро окружења за одрживи развој? Шта треба да иде прво: мањи пилот-пројекти који инспиришу шире промене, а можда и воде њима јер се копирају и тако временом помажу да се промене подстицају и регулаторни режим у правцу одрживог развоја? Или прво промене у макро режиму, које обезбеђују погодан терен, који допушта да се пилот-пројекти дешавају? Око тога нема слагања, али је сигурно да ниједан град не може да живи само од континуираних иновација. Чак и да је тако, многи градови имају лошије функционисање него што би могли имати, и изоловани добри примери не значе да је град у целини иновативан. Треба пронаћи још нових иновативних метода који ће убрзано проширити начине на које градови са најбољим праксама функционишу, па да њихове најбоље праксе усвоје и они који се најспорије крећу напред.
- Урбани фронт одрживог развоја посебно је значајан, јер градови су једина места где су грађани, капитал и ресурси концентрисани на „тачку“ иза које динамички синергетски ефекти постају важнији од оних акумулативних.
- Урбанизација ствара оквир за могућности које би могле бити искоришћене, али за трансформисање изазова у извор позитивних промена, потребне су иновације. То значи нове моделе размишљања, финансирања, изградње и управљања градовима. Дакле, потреба за ефикасним иновацијама није предмет појединих сектора, већ истовремено укључује све заинтересоване актере – креаторе политика, пословно окружење и целокупну заједницу.¹

(Урбо)иновација „на делу“: High line Park, Њујорк. Стара железничка пруга из 50-их година 19. века у индустријском дистрикту Њујорка претворена је 2009. год. у линијски, издигнути парк, повезујући неколико густо изграђених блокова зеленом „линијом“ и чинећи суседство одрживим на социјалном, културолошком, економском и урбанистичком нивоу. Ова урбана реконструкција покренула је бројне иницијативе и акције, као и пренамене простора. Запуштен и небезбедан крај Њујорка постао је безбедно и престижно место окупљања, место становања и шопинг дистрикт.

Сл. 1, 2, 3.
High line Park, Њујорк (New York)
Fig. 1, 2, 3.
High line Park, New York

Сл. 4, 5, 6, 7.

Савамала током „Миксер” фестивала

Fig. 4, 5, 6, 7.

Savamala quarter in Belgrade during „Mikser” Festival

Једна од кључних улога за урбану одрживост јесте разумевање локалне културе. Ово значи да слављење јединствености сваког места има моћан утицај на мотивацију, идентитет и благостање његових грађана. То се спроводи кроз догађања као и стварањем места и простора који имају суштинско значење локалном становништву. Примери су бројни, у распону од масе фестивала, поновног откривања локалних традиција, до догађања која спајају генерације и различите културе. Изузетно важна реакција је како неки културни програми могу да покрену урбану регенерацију. Ово се често дешава када уметници узимају напуштене зграде,

подстичући сплет свих врста повезаних економских и друштвених активности. Примери се налазе свуда у Европи, као што је Häcksische Höfe у Берлину, Cable Factory у Хелсинкију, Temple Bar у Даблину, или Custard Factory у Бирмингему. Најновији, нама најближи, пример је оживљавање и регенерација подручја Савамала у Београду (пројекти „Миксер” фестивал, „Mikser Urban lab”, „Урбани инкубатор: Београд” и др.), где захваљујући синергији ових пројеката, запуштени кварт старог Београда пролази кроз ужурбани процес трансформације у прогресивни културни дистрикт региона.

¹ На неким од најневероватнијих локација, потпуно нови одрживи градови планирани су на основу најновије „carbon-neutral thinking” и дигиталне технологије. У Абу Дабију, пројекат Масдар Град, површине 6 km², најављиван је 2009. год. као „први светски нула угљен-диоксид, нула-отпад град”, који је дизајнирао лондонски биро архитекте Нормана Фостера (Fosters and Partners). Али, поставља се питање да ли ће овај пројекат одрживог града заживети и, потом, да ли ће постати „role model” одрживости?

Литература:

- Gehl Architects (2004) *Places for people*, Melbourne, City of Melbourne
- Gel, J. (ur.) Marija Lalošević, Marta Vukotić Lazar (2010): *Život među zgradama – Korišćenje javnog prostora*, Beograd, Urbanistički zavod Beograda
- Hall, P. & Landry, C. (1997) *Innovative and Sustainable Cities*, Ireland, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- Jodidio, P. (2009) *Green Architecture now*, Germany, Taschen
- Landry, C. (2000) *The Creative City – a Toolkit for Urban Innovators*, London, Earthscan Publications
- Lehmann-Waffenschmidt, M. (2007) *Innovations Towards Sustainability*, Germany, Physica-Verlag
- Perlmann, J. E. (1990) A dual strategy for deliberate social change in cities, *CITIES*, vol 7, бр. 1, pp. 3–15.
- Pokrajac, S. (2010) *Preduzetništvo – izazovi i putevi „kreativne destrukcije“ privrede Srbije*, Beograd, Mašinski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Pokrajac, S., N. Dondur, T. Pokrajac, S. Grbić (2011): Javno privatno partnerstvo kao vid finansiranja infrastrukturnih investicija, *Ekonomski vidici*, vol. 16, бр. 3, str. 439–450.
- Schiefer, S.K. (Editorial coordinator) (2009): *Green style*, Barcelona, booQs
- Tachen, A. (1997): *Hundertwasser Architecture: For a More Human Architecture in Harmony With Nature*, Germany, Taschen
- Zeiher, L. C. (1996): *The Ecology of Architecture*, New York, Whitney
- Аутор фотографија: Марија Лалошевић